

DEMOKRAT PARTİ VE MUHALEFET STRATEJİSİ

Leyla Kırkpınar

14 Mayıs 1950 seçimiyle, o zamana dek Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nde tek başına iktidar olmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidardan düşmesi ve yeni hükümetin Demokrat Parti tarafından kurulması, Türk Siyasal Yaşamı'nın en dikkate değer olaylarından. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de, bu tarihten önce iki önemli deneme olmasına rağmen, bu denemeler çok partili demokratik yaşama geçişi sağlama yönünde başarılı olamamış; Türkiye bu sürece ancak Demokrat Parti'nin sözü edilen seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanmasıyla mümkün olabilmıştır. Türlü çalkantılı evrelere rağmen, Türk Siyaseti'nde, o zamana dek ülkeyi tek başına yönetmiş olan tek parti yönetiminin sorunsuz bir biçimde iktidarı devretmesi, önemli bir demokratik tecrübe olmuştur. Buna rağmen, Demokrat Parti'yi iktidara taşıyan nedenlerin ciddi bir analizinin yapılmış olduğu söylenemez. Yeni seçimlerin hemen arkasından, her alanda Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Demokrat Parti'nin 27 Mayıs Askeri Darbesi'yle iktidardan uzaklaştırılması, parlamentonun dağıtılması ve sonradan gelen yargılamalar, demokrasinin Türkiye'ye uzanan çizgisinde kimi kırılmalar yaratmış olmakla birlikte, söz konusu bu oluşumlar, Türk Siyasal Yapısı'nın tarihsel çözümlemesinde önemli dönüm noktaları olma niteliği taşırlar.

Türkiye'de Tek Parti Rejimi'nden çok partili sisteme geçiş, 1945'te doğup gelişen Demokrat Parti muhalefetiyle başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu büyük Atatürk'ün ölümüne dek, 1924'te devrimlere tepki olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ardından da Atatürk'ün bizzat demokratik muhalefet görevini yapması için 1930'da kurdurduğu liberal eğilimli Serbest Cumhuriyet Fırkası denemeleri, demokratikleşme yönünde önemli denemelerdir. Türk siyaset yapısında ve halkın siyaset kültüründe demokrasi bilincinin henüz oluşmamış olması, yakın tarihin beraberinde getirdiği olağanüstü koşullar ve etkenler, bu başarısızlığın en önemli nedenleridir. Çünkü, daha bir kaç yıl öncesine kadar, ne ulus devletin varlığından, ne de yurttaş kimliğinden söz etmek mümkün değildi. Yeni siyasal oluşumla, yani Türk Devrimi ile birlikte bu iki siyasal olgunun, hiç bir talep yokken, ileri bir görüşle merkezi-bürokratik yönlendirmeyle kazandırılmaya çalışılmasına karşın, ne yazık ki halkın demokrasi kültürü çok partili

LEYLA KIRKPINAR

siyasal yaşamı hazmedecek kadar gelişmemiştir. Üstelik, bu iki olguyla birlikte, çağdaş Türkiye'yi yaratacak atılımların sonuçları henüz alınmamıştır.

Bu ve benzeri nedenler, çok partili esasa dayanan bir siyaset yapısının oluşmasını engellemiştir. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın gösterdiği acı deneyimler, sivil-asker otoritelerin ve kamuoyunun muhalefet olgusuna büyük bir kuşkuyla bakmasına neden olmuştur. Bu duyarlılık, Demokrat Parti'yi yaratacak siyasal süreçte de sürekli olarak kendisini hissettirmiştir. Bu duyarlılığı özenle dikkate almayacak bir girişimin, ciddi bir reaksiyonla karşılaşması muhakkaktı. Cumhuriyetin korunmasına özen gösterilmesi, dönemin literatürüne ve düşünce kalıplarına bütünüyle egemen olmuştur.

II. Dünya Savaşı yıllarında sırasıyla *Milli Korunma Kanunu*, *Varlık Vergisi Kanunu* ve *Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu* uygulamalarının neden olduğu ekonomik krizden Tek Parti Yönetimi'ne gittikçe artan bir tepkinin artmış olmasına karşın, cumhuriyete ve onun ilkelerine bağlılık ön plandaydı. Cumhuriyetin kurulmasında karşılaşılan olağanüstü fedakarlıklar hala zihinlerde canlılığını koruyordu. Devrimleri ve cumhuriyeti hedef alacak bir siyasal muhalefetin yürütülmesine olanak yoktu. Bunun yanı sıra, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında beslenen aşırı Türkçü ve komünist yaklaşımlarla, laiklik karşıtı akımlara dikkat etmek gerekiyordu.

Bu genel tabloya göre yeni kurulan Demokrat Parti'nin kendine özgü bir muhalefet stratejisi oluşturması gerekiyordu. Dönem üzerine araştırmalarıyla tanınan bir araştırmacının saptadığı gibi; Demokrat Parti'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hale gelmiş olmasıydı. Bu muhalefet başlıca iki kaynaktan besleniyordu. Bunlardan birincisi egemen sınıfların artan iktidar arzusu, ikincisi ise halkın yaygın bıkkınlığı idi¹. Savaş içinde ithalatın kısıtlanması ve karaborsanın alabildiğine yayılması sonucunda ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları içinde bir grup, muazzam vurgunlar vurmuştu. Öte yandan halkın çoğunluğu sefalet içindeydi. Savaş yılları büyük bir kıtlık dönemi olmuştu. Köylüler jandarma baskısından şikayetçiydiler. Sabit gelirliler, savaş içinde fiyatların dört misline fırlamış olması yüzünden iktisaden son derece zavallı bir duruma düşmüşlerdi²...

Geniş halk yığınları, piyasadaki temel tüketim malzemeleri açısından en çok ekmek, şeker, gazyağı ve yağda görülen kıtlıktan etkilenmişlerdir. Örneğin, ekmek fiyatlarındaki artış, 1939-1940 yılları arasında %10-15 oranında iken, 1941-1943 yıllarında %200-300 artmıştır³. Halkın büyük kesimi ilkel yöntemlerle tarımla

¹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, 1990, s.47-48.

² *A.g.e.*, s.48.

³ Rakamların ayrıntısı için bkz: Kemal Arı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri: I (İkinci Dünya Harbi ve Türkiye)*, Genkur ATASE yay., Ankara, 1998; s. 457-458; ayrıca bkz: *DİE Fiyat İstatistikleri (1933-1944)*, Ankara, 1944, s.4; Mehmet Kayıran, *Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)*,

DEMOKRAT PARTİ

uğraştığından, tarım ürünlerinin fiyatlarındaki önemli düşüşler bu kesimde büyük parasal sıkıntılarının oluşmasına neden olmuştu. Örneğin buğdayın kilo fiyatı, müstahsil bölgelerde 4.62 kuruşken, 1942'de resmi fiyat 13,5-20 kuruş arasına fırlamış; buna karşın karaborsada 40-50 kuruşa kadar yükselmiştir. Çiftçi buğdayını devlete satmak zorunda olduğundan, bu fiyat artışlarından pek bir şey kazanamamış; zaten *Toprak Mahsulleri Vergisi'nde* aşarın yeniden ikame edilmesinden dolayı, büyük zararlar söz konusu olmuştur⁴. Buna karşın, karaborsaya hakim zengin bir zümre ortaya çıkmıştı⁵. T. Hacim Çarıklı'nın yaptığı bir hesaplama göre, Türkiye savaşa katılan ve katılmayan ülkeler arasında fiyat artışı ve hayat pahalılığı açısından, ortalama %363'lük fiyat artışı ile, birinci sırada yer almış; onu %203'lük fiyat artışıyla Hindistan izlemiştir⁶...

II. Dünya Savaşı, savaşa katılmamasına rağmen Türkiye'ye önemli bir mali yük getirmiş, halkın fakirliği diz boyu artmıştı. Dönemin tanığı bir bilim adamının belirttiği gibi; "...savaş yılları boyunca tek parti idaresine karşı biriken şikayet ve memnuniyetsizlik, savaş sona erdiği sıralarda tam anlamıyla şekillenmeye başlamıştı. Her türlü bozukluğun, denetimden ve muhalefetten yoksun bulunan rejimden ileri geldiği fikri sadece aydınlar arasında değil, aynı zamanda geniş halk kitleleri arasında da yaygınlaşmıştı. Hükümet karşısında ciddi bir denetim cihazının kurulmasına ihtiyaç duyuluyor, eski düzeni olduğu gibi sürdürmenin imkansızlığı aşikar bir surette görülüyordu"⁷

Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, girişimcinin ve geniş tarım kesimi ile, diğer çalışanların omuzlarına büyük bir yük yüklemiş, buna karşın haksız kazanç elde ederek kısa yoldan zengin olan karaborsacı bir zümre ortaya çıkmıştı. Savaş sonrasında, sosyal dengelerin yeniden kurulması yönünde adımlar atılması gerekiyordu. Ama, geniş halk kitlelerinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı çok ciddi bir muhalefet eğilimi ortaya çıkmıştı. Dr. Refik Saydam Hükümeti'nden sonra işbaşına gelen ve daha çok özgürlük ve girişim vaat eden Saraçoğlu Hükümeti'nin çıkarttığı *Varlık Vergisi* ile geniş tarımsal kesimi ilgilendiren Toprak Mahsulleri Vergisi'nin ağır şartları, muhalefet eğilimini besleyen iki önemli faktördü. Nitekim Savaş'ın artık sonunun görülmeye ve sonucunun ne olacağını kestirilmeye başladığı 1944 yılında, Saraçoğlu Hükümeti'nin gündeme getirdiği "*Harp Sonrası Kalkınma Plan ve Programı*"nın hazırlanması için gerçekleştirilen girişimler ve oluşturulan komisyonlar, hükümete istenilen ölçüde güven ortamı oluşturmaya yetmedi⁸.

H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995, s.156-157.

⁴ Kemal Arı, a.g.m., s.457; *DİE Fiyat...*, s.4; Mehmet Kayıran, a.g.e., s.160, dn:706.

⁵ Ayrıntı için bkz: Metin Ayışığı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'da İhtikar Meselesi", *Altıncı Askeri Tarih...*, s.234-265; Kemal Arı, a.g.m., çşt. sayf

⁶ Kemal Arı, a.g.m., s.458.

⁷ Rıfık Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasi'ye Geçiş (1945-1950)*; İstanbul, 1979, s.46-47.

⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin; "Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı", *Türkiye Belgesel İktisat Tarihi:I*, Ankara, 1981, s.1.; ayrıca bkz. Şule Sevinç Kişi, *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi*

LEYLA KIRKPINAR

Bir kalkınma planı niteliğinde olan bu programın yanısıra, topraksız çiftçiyi toprak sahibi yapmayı amaçlayan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da istenilen sonucu vermedi. Bu kanunla, tarımsal üretimin artırılmasının yanı sıra, geçim sıkıntısı içindeki toprak sahiplerinin durumunu iyileştirmek, dolayısıyla savaş sırasında büyük fedakarlıklar yüklenen köylü kesimin Cumhuriyet Halk Partisi'ne olan küskünlüğünü ortadan kaldırmak ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin köylüye yapmış olduğu bir vaadi yerine getirmek ve hem de Atatürk'ün bu yöndeki arzusu gerçekleştirilmek isteniyordu⁹. Daha adil bir toprak paylaşımı için, büyük toprak sahiplerinin bir kısım arazilerinin kamulaştırılmasını isteyen bu tasarı, parti içindeki büyük toprak ağalarını oldukça rahatsız etmişti. Bu tepkiyi meclis kürsüsünden kendisi de büyük topraklara sahip bir kişi olan Adnan Menderes dile getirmişti. Elinde kalan bir dosya ile kürsüye gelen Adnan Menderes, yaptığı uzun konuşmada, kanunun "faşist" idarelerin ruhunu yansıttığını söylemiş; onun bu parlak konuşması, parti için muhalefet arasında isminin parlamasında çok etkili olmuştu¹⁰. O konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu: "Toprak mülkiyetinde artık, en küçük emniyet kalmayacaktır. Zirai reform adı altında siz, daha bir çok yıllar zati istihsal şekline mahkum bir düzeni, bir nizamı müdafaa ediyorsunuz. Halbuki küçük işletmeye gitmek değil, küçük işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek, hatta farzdır"¹¹.

Yukarıda ana hatlarıyla verilen Toprak Reformu çalışmaları ve yasa çıkarma girişimleri, İnönü'nün bu niyetini, bir an önce gerçekleştirmeyi kolaylaştıracak süreci hızlandırmıştı. Bu noktada, farklı ekonomik ve siyasal politikalar ve bu politikalara dönük yöntem arayışları söz konusuydu. Örneğin İnönü, Toprak Reformu Yasası için; "Bu kanunu kabul etmeyen parti benim partim değildir" derken¹²; Menderes kolektif mülkiyetten değil, kolektif işletmeden söz ediyordu¹³. Büyük toprak sahipleri, Celal Bayar'ın ve Adnan Menderes'in şahsında, kendi ekonomik görüşlerini dile getirme olanağı buluyorlar ve onları destekliyorlardı. Özellikle Toprak Reformu yasasının mecliste ve kamuoyunda tartışıldığı günlerde, bu durum oldukça netleşmişti. Bu durum, daha sonra Demokrat Partinin kurulmasını gerçekleştiren muhalefeti iyice CHP'den ayrılmaya iten bir etken niteliği kazanmıştı. Refik Koraltan ve Adnan Menderes'in kanuna önemli eleştirileri söz konusu olmuştu. Adnan Menderes bunun, çiftçiliği meslek haline getirmeyi amaçlayan nasyonal sosyalist eğilimler taşıyan bir düşünce olduğunu savunuyordu¹⁴. Bütçe görüşmeleri sırasında ortaya çıkan bu tartışmalar, CHP içerisinde küçümsenemez bir muhalefet bloku yaratmıştır. Sonuçta, 11 Haziran

Politikası: (1950-1960), D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.64.

⁹ Şule Sevinç Kişi, a.g.e., s.65.

¹⁰ M.Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul, 1991, s.27.

¹¹ Ş.S.Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.124.

¹² Ş.S.Aydemir, a.g.e., s.125.

¹³ A.g.e., s.124.

¹⁴ A.g.e., s.66.

DEMOKRAT PARTİ

1945'te kabul edilen bu yasanın oylamasına, daha sonra Demokrat Parti'nin çekirdeğini temsil edecek olan 104 milletvekili katılmamıştır¹⁵.

Bu noktada, savaş sonrası dünya olaylarının aldığı yeni karakteri ve bu yeni oluşumdan kaynaklanan itici etkenleri de gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Savaşın getirdiği büyük yıkım ve acılardan sonra, ufuklarda yeni açılımlar ve siyasetler kendini göstermeye başlamıştı. 1945 yılının bahar aylarında San Fransisco'da 59 ülkenin temsilcileri birleşmiş Milletler'in kuruluşuna imza atmışlardı. Yani bu yeni dönemde artık demokrasi ilkelerinin egemen olması yönünde önemli adımlar atılıyordu. Bu gelişmelerden, Türkiye'nin uzak kalması imkansızdı. Türkiye'nin kendi koşullarından kaynaklanan siyaset yapısını daha demokratik bir ortama çekmenin kilidi, tek partili siyaset yapısını aşarak, çok partili demokratik düzeni kurmaktı. Nitekim, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde bilinen emellerinin daha net biçimde ortaya çıkmasıyla, Türkiye'nin batı dünyasına yaklaşması hız kazandı. Böyle bir ortamda İnönü beklenen konuşmasını yaptı ve 1945 yılının 19 Mayıs nutkunda, ilk kez açıkca demokrasiye geçiş sözü verdi¹⁶.

Artık ülke içindeki koşullar, Tek Parti düzeninin aşılmasını, çok partili demokratik siyaset yapısına geçmenin zamanın geldiğini gösteriyordu.

Bu gelişmeleri, Refik Koraltan, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün imzasını taşıyan ve Türk Siyasal Yaşamı'nda "*Dörtlü Takrir*" olarak adlandırılan ultimatoma, 7 Haziran 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi Parti Grubu'na verildi. Bu takrirden, daha sonra Demokrat Partisi'nin muhalefet stratejisinin temelini oluşturacak prensipler serpiştirilmişti. Bunlar; 1- Meclis denetiminin anayasanın ruhuna uygun biçimde gerçekleşmesini sağlayacak önlemleri almak; 2- Vatandaşların siyasi hak ve özgürlüklerini genişletmek; 3- Partinin çalışmalarına bu ilkelerin egemen kılınmasını sağlamak¹⁷...

Dörtlü Takriri Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden büyük tepkiler gelmiş ve yapılan oylamada takrir reddedilmişti. Bu, Demokrat Partisi'nin kurulmasını sağlayacak en önemli etken oldu. Basında, karşılıklı bir eleştiri fırtınası esiyordu. Dörtlü Takriri savunanlar ve karşı olanlar, siyasi düşüncelerini dile getiriyorlardı. Bir süre sonra, basında yer alan yazılarından dolayı Adnan Menderes ve Fuat Köprülü partiden ihraç edilmiş; bunu, ihraç kararının yanlış olduğunu söyleyen

¹⁵ A.g.e., s.67.

¹⁶ M. Ali Birand, a.g.e., s.25-26; nitekim Prof. Nihat Erim, İnönü'nün kendisine; "*Bizim şimdiki sistemimiz baştaki şahsa dayanmaktadır. Bu türlü idareler ekseriya pek parlak başlar; hatta bir müddet parlak devam eder. Fakat bunun sonu yoktur. Baştaki şahıs sahneden çekildiği zaman nasıl bir akıbetle karşılaşılacağı bilinmez. Tek Parti rejimleri, normal demokrasi usulleri ile idare şekline intikal edemedikleri, hiç değilse bu zaruri olan intikali tam zamanında yapamadıkları için yıkılmışlardır. Yıkıntının arkasından da çok zahmetlerle meydana getirilen eserlerin hepsi heba olmuştur. Memleketimizi böyle bir akıbetten korumalıyız. Ciddi ve esaslı murakebe sistemine süratle geçmeliyiz. Ben ömrümü Tek Parti rejimiyle geçirebilirim. Ama sonunu düşünüyorum, benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten, vakit geçirilmeden işe girişilmelidir"; bkz: Metin Toker, *Tek Parti'den Çok Partiye: 1944-1950*, Ankara, 1990, s.56.*

¹⁷ Bkz. Rifki Salim Burçak, a.g.e., s.241-244.

LEYLA KIRKPINAR

Refiik Koraltan'ın ihracı izlemişti. Ardından da Celal Bayar milletvekilliğinde ve parti üyeliğinden istifa edince, Dörtlülük Takriri verenler bütünüyle Cumhuriyet Halk Partisi'nden kopmuşlardır. İsmet İnönü'nün, iktidar partisinin karşısında denetim görevi yapacak bir muhalefet partisinin gerekli olduğu biçimindeki sözleri, yeni bir muhalefet partisi kurma yolunda adım atanları cesaretlendirmişti¹⁸.

4 Aralık 1945'te Celal Bayar, yeni bir parti kurulacağını basına açıkladı. 7 Aralık 1945'te de, yeni partinin 85 maddelik tüzüğünü ilgili makamlara sundu. Partinin adı, Demokrat Parti idi. Ve bu ad, daha ilk günlerde halkın dilinde, "Demirkırat" biçimini aldı¹⁹. 7 Ocak 1946'da partinin kurulması tanımlanmış ve başkanlığına Celal Bayar getirilmiştir. Samet Ağaoğlu'na göre, Demokrat Parti'yi kuran yönetici kadro ve bürokrasi, kurduran da halktı²⁰.

Cumhuriyet Halk Partisi ve hükümet, yeni partinin kuruluşunu iyi bir gelişme olarak gördüler ve bu şekilde yorumlar yaptılar. Öyle ki, yeni partinin kuruluş günlerinde, parti kurucuları ile iyi ilişkiler kurma yolunda çaba da harcadılar. Bir süre sonra kamuoyunda, Demokrat Parti'nin gerçek bir muhalefet partisi olacağı ve etkin bir muhalefeti yürüteceği yönünde yorumlar gelmeye başlayınca, iyi ilişkiler yavaş yavaş bozulmaya başladı. Karpat'ın vurguladığı gibi; "1946 baharında, DP memleketteki bütün muhalefeti kendi tarafına çekmişti. Kasaba ve köylerde vatandaşlar bir araya gelip, Demokrat Parti'nin birer şubesini açıyorlar, sonra merkezle temasa geçiyorlardı. Demokrat Parti'nin henüz parti olarak kabul edilmiş bir programı olmadığı, görüşlerinin henüz açıkça ifade edilmiş bile bulunmadığı dikkate alınmıyordu; partinin biricik özel vasfı, hükümete muhalif oluşu idi"²¹.

Kamuoyunda, savaş yıllarının getirdiği bıkkınlık, Demokrat Parti'ye ilgilerin yıldırım hızıyla artmasına neden olmuştu. Basın çevresinde, özellikle bayraktarlığını Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesinde yaptığı bir demokrasi özlemi dile getiriliyor; "daha demokratik bir parlamenter kontrol" davasından söz ediliyordu. Meclis çevresinde de bu tür özelemler görülmüyordu. Örneğin Hamdullah Suphi Tanrıöver kendisine göre bir hürriyet nizamını düşünüyor; dış vaziyetlere paralel olarak, iç vaziyetlerde de değişiklik istiyordu²². Basındaki muhalefet konusunda, Vatan'ın partneri Tan gazetesi olmuştu. Tan'ın sahibi, sosyalist eğilimli Zekeriya Sertel ve eşi Şabiha Sertel, çiftçiyi topraklandırma kanununu şiddetle desteklemiş olmasına karşın, Halk Partisi'ni pek çok politikasından, özellikle de siyasal haklara karşı uygulanan kısıtlamalar nedeniyle şiddetle eleştiriyordu. Böylece, liberal eğilimli Vatan ve onun başyazarı Ahmet Emin Yalman ile, sosyalist eğilimli Tan gazetesi ve onun sahipleri ve yazarları

¹⁸ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, İstanbul, 1966, s.228.

¹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., İstanbul, 1989, s.126-127.

²⁰ Samet Ağaoğlu, a.g.e., s.51.

²¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, s.136. Can Dündar, Bulent Çaplı, a.g.e., İstanbul, 1991.

²² Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.132.

DEMOKRAT PARTİ

Zekeriya ve Sabiha Sertel, Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalefette birleşmiş görünüyordu. Dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Vatan gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman'ı, sosyalist gibi görünmekle itham ettiğinden, Yalman kendisinin sosyalist olmadığını açıklamak zorunda kalmıştı²³. Bu iki gazete iktidardaki Tek Parti yönetimine karşı adeta bir muhalefet cephesi oluşturmuşlardı. Karpat'ın belirttiği gibi, bu iki gazeteyi, demokrasi konusundaki gelişmelerin başarılı olacağından ümitli olmayan diğer yayınlar, isteksizce takip ediyorlardı²⁴. Basının bu tutumu, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesine ve sertleşmesine neden olmuş; başta Tan gazetesi olmak üzere, bir çok gazete saldırılara maruz kalmıştı²⁵. Derhal karşılanması gerekli görülen hürriyet istekleri, anayasanın tanıdığı hak ve hürriyetlerin uygulanması ile ilgili kararlar üzerinde toplanıyordu. Bunlar arasında basın hürriyeti, Cemiyetler Kanunu ile Ceza Kanunu'nun değiştirilmesi, Polis Kanunu'nun özellikle 18. Maddesinin değiştirilmesi (bu madde emniyet kuvvetlerine "tehlikeli" gördükleri şahısları müddetsiz alıkoyma ve yargıç kararı olmadan evlerde arama yapmak yetkisini veriyordu), üniversite muhtariyeti, tek dereceli seçim, ve cumhurreisinin parti başkanlığından ayrılması vardı²⁶.

Bu nedenle partinin örgütlenme çabaları, umulanını üzerinde bir gelişme gösteriyordu. Kitleler, Demokrat Parti'ye olan ilgilerini ortaya koydukça, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içerisinde bir takım gruplar arasında kuşku ve endişelerin gelişmesine tanık oluyordu. Bunun üzerine, Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı da, Demokrat Parti'nin bu hızlı tırmanışı karşısında harekete geçmek ve bunun için de yeni bir strateji oluşturmak gereksinimini duymuştu. Basın çevresinde, muhalefeti destekleyen gazetelere karşı ciddi bir hücumla başlandı. Vatan gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman'a, Ulus gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın verdiği karşılıklar ve böylece oluşan polemik ortamı, bu siyasilerin eline yeni kozlar da veriyordu. Cumhuriyet Halk Partililer basına şiddetli hücumlarda bulunuyordu. Bunların içerisinde aşırıcı olanlar, basının eleştirilerini milletin emniyeti bakımından gerçek bir tehlike gibi görerek, memleket gençliğini muhalif gazeteleri susturmaya açıktan davet ediliyorlardı²⁷. Nitekim, yukarıda değinildiği gibi muhalefeti destekleyen gazetelerin uğradığı saldırılar, bu yanlış tutumun etkilerini acı biçimde göstermişti.

Bu strateji, Türkiye'de demokrasi kültürünün istenilen ölçüde olgunlaşmamış olduğunu gösteriyordu. Üstelik, uzun süreli politika stratejileri açısından, Cumhuriyet Halk Partisi'ne daha köklü ve etkili bir kamuoyu tepkisini ve muhalefeti geliştiren bir etken oldu.

²³ Kemal Karpat, a.g.e., s.133.

²⁴ A.g.e., s.131.

²⁵ A.g.e., s.133.

²⁶ A.g.e., s.132.

²⁷ A.g.e., s.132.

LEYLA KIRKPINAR

Bu stratejiyi, Demokrat Parti'nin başında olan Celal Bayar şu cümlelerle anlatmaktadır: "Halk Partisi, memleketi yirmi üç bölgeye bölerek, her bölgeye bir parti müfettişi gönderdi. Bu parti müfettişleri, gittikleri bölgede Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye doğru başlayan akımı durdurmaya, illerde devlet idaresini Demokrat Partiye karşı kullanmaya çalışıyorlardı. Buna rağmen gayretler boşa gidiyordu. Demokrat Parti bütün Türkiye sathında yıldırım hızıyla gelişmeye devam etti... Demokrat Parti yurt içinde geliştikçe, Halk Partisi'nin mukavemeti de o ölçüde açığa çıkıyordu. Bölgelere gönderdikleri parti müfettişleri kanalıyla, dünya barışının henüz kurulmamış olduğunu, milletçe birlik ve beraberlik içinde olmak gereken günler yaşandığını, Demokrat Parti'nin iktidarın teşvikiyle kurulduğunu, tıpkı Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi bir süre sonra kapatılacağını, o zaman da vatandaşların çok güç durumda kalabileceklerini yayıyorlar, neredeyse Demokrat Parti'ye girmeyi vatan hainliği seviyesinde gösterdikleri bile oluyordu"²⁸

Bu anlatılanlar, iktidar-muhalefet ilişkilerinde, henüz demokrasi kültürünün yetersizliğini ortaya koyan ilginç örnekler olarak görülmektedir. Buna karşın, Demokrat Parti'nin de halka söz verdiklerinde idealize ettikleri kavramları soyut boyutlarından alıp, bir uygulama programına dönüştüremediğini de gösteriyordu. Avrupa kıtası üzerinde batı toplumlarını saran ve neredeyse sihirli bir cümle gibi algılanıp dile getirilen "*demokrasi*" sözcüğü, içeriğinden ve uygulama yöntemlerinden kopuk bir biçimde, yalnızca idealize edilerek anlatılmaktaydı. Bir araştırmacı'nın dediği gibi; "O kadar ki, o yıllarda bu kelimeye adeta tılsımlı bir anlam yüklenmişti. Vergi adaletsizliğinden jandarma baskısına; şeker sıkıntısından, dış güvenliğimize kadar her meselenin halli demokrasinin kurulmasına bağlı görünüyordu"²⁹.

Uygulama stratejisinden kopuk bu söylemler, Demokrat Parti'nin henüz iktidara hazır olmadığını da göstermekteydi.

Aslında Demokrat Parti'nin kuruluşunun ilk aylarında, iki parti arasında ilişkiler böylesine sert değildi. Aksine, dostça ilişkilerdi. Karpat'ın belirttiği gibi; Demokratlara göre Halkçılar'ın müsait bir tavır takınmalarının sebebi, Demokrat Partinin Doğu bölgelerinde, sınır vilayetlerinde ve köylerde şubeler açamayacağı, faaliyetlerini yeni fikirleri kabul edebilecek kadar siyasi bakımdan gelişmiş bir kaç vilayete inhisar edeceği düşüncesine bağlı idi. Demokrat Parti birer birer üye kaydederek, daha kırk elli yıl iktidara geçmeye çalışmayacak ve böylece demokratik bir süs olmaktan öteye gitmeyecekti. Gerçekten de, yirmi üç yıldır iktidara alışmış memlekette kök salmış bulunan Halk Partisi muhalefet partisinin kolay kolay tutunamayacağını sanıyordu³⁰. "Demokrat Parti büyüdükçe, Halkçılar'ın dost tavırları da değişti. Nisbeten durgun geçen üç aydan sonra, Demokrat Parti birden bire yayılmaya başladı. Çünkü halk yeni partinin, gerçek bir muhalefet partisi olduğuna inanmaya başlamıştı. 1946 Baharında, Demokrat Parti neredeyse

²⁸ Rıfıkı salim Burçak, a.g.e, s.66.

²⁹ Cem Eroğul, a.g.e., s.48.

³⁰ Kemal Karpat, a.g.e., s.136.

DEMOKRAT PARTİ

memleketteki bütün muhalefeti kendi tarafına çekmişti. Kasaba ve köylerde vatandaşlar bir araya gelip, Demokrat Parti'nin birer şubesini açıyorlar, sonra merkezle temasa geçiyorlardı. Demokrat Parti'nin henüz parti olarak kabul edilmiş bir programı olmadığı, görüşlerinin henüz açıkca ifade edilmiş bile bulunmadığı dikkate alınmıyordu. Partinin biricik özel vasfı, hükümete muhalif oluşu idi. Böylesine büyümekte olan Demokrat Parti'nin kısa zamanda Halk Partisi'ne meydan okuyabileceği, 1947 başlarında yapılması tasarlanan seçimlerde iktidarı bile alabileceği artık Halk Partililerce de kabul edilir gibi görünüyordu"³¹.

Kaldı ki, Cumhuriyet Halk Partisi'nde de değişmeler gözlemlenmekteydi. Parti adım adım, II. Dünya Savaşı yıllarında halka verdiği olumsuz izlenimleri silmek için yeni politik atılımlar yapmaktaydı. Buna karşın, kamuoyunun düşüncesinde, bu izlenimleri silmenin zorluğu, önündeki en önemli meseleydi. Savaş yıllarında halkın çektiği sıkıntıları, Demokrat Parti söylemlerine taşıyarak ustaca kullanılmaktaydı. Demokrat Parti'nin bu canlı genişlemesinin yanısıra, Cumhuriyet Halk Partisi'nin almaya çalıştığı önlemler ve oluşturduğu yeni siyaset stratejileri de, ülkenin siyasi yapısında ciddi bir canlanmaya yol açmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin üst yönetici kadrosunda yer alan pek çok kişinin zihninde ve parti tabanında, partinin Demokrat Partisi'nin bu gelişmesi karşısında gittikçe etkisizleşeceği yolunda ciddi kaygılar başlamıştı. İsmet İnönü, Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi Komutanı ve Yunan Orduları Komutanı Trikopolis'i esir alan kahraman imajıyla, belli bir seçkinler zümresi içinde eski, katılmış etkisini sürdürmekteydi.

Ama, partide çözümlenme eğilimleri, daha bu yıllarda gene de hissedilebiliyordu. İsmet Paşa'nın çevresinde yer alanlardan bu çözümlüğün belirtilerini görenler, İsmet Paşa'yı bu olumsuz gidiş karşısında uyararak, alınması gereken önlemler konusunda sıkıştırıyorlardı. Yeni yeni kendini hissettiren bu siyasal süreçte, kendi şahsının hücumlara maruz kalacağı, otoritesinin sarsılacağı, kendisine yapılmayanın bırakılmayacağı söyleniyordu. İnönü ise, olası bu gelişmeleri kafasında tartıyor; sonuçta bu saldırıların tümüyle başedebileceğine inanıyordu. Nitekim, Çankaya'daki bir konuşmasında; "*Buna imkan vermem. Ben ihtilalci ve Kuvay-ı Milliyeci İsmet'im. Bu devleti yoktan bu hale getirdik. Üç beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz. Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne ala.. Olmazsa vazgeçer, bir kaç sene daha eski usulle gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz*" demişti"³².

Bu tür kuşkulara karşın, yine de Halk Partisi'nde iç ve dış gelişmelerin etkisiyle yavaş yavaş, ama esasında değişme görülüyordu. Bir yıl önce, savaş sonrası bütün memleketler için Türkiye'deki siyasi rejimin bir örnek olabileceğini söyleyen Başbakan Şükrü Saraçoğlu bile, artık eskiden rejimi korumak maksadı ile alınmış olan önlemlerin yeniden gözden geçirileceğini kabul ettiğini söylüyordu"³³.

³¹ A.g.e., s.136.

³² Metin Toker, a.g.e., s.90.

³³ Kemal Karpat, a.g.e., s.128-129.

LEYLA KIRKPINAR

Demokrat Parti iktisadi politika olarak, liberalizmi savunuyordu. Devletçilik, Demokrat Parti'nin anlayışına göre, ancak özel sermayenin yerleşmesi ve güçlenebilmesi için uygulanması gereken bir ara yöntemdi. Serbest seçimler, demokrasinin gelişmesi için çok önemli sayılıyordu. Muhalefet söylemi olarak, kamu iktisadi kuruluşlarının özel girişime devredileceği, memurlara sendika kurma, işçilere grev hakkı verileceği vaatleri sıralanıyordu. Savaş sırasında zenginleşen ve güçlenen zengin sınıf, elindeki sermayeyi daha iyi değerlendireceği liberal bir düzen arıyor; Demokrat Parti, kendi liberal felsefesiyle uyuşan bu isteklere hoşgörüyle bakıyor ve destekliyor; kitlelere daha çok demokrasi vaadediyor; milli iradenin egemen olacağını, bunun da serbest seçimlerle gerçekleşebileceğini vurguluyordu³⁴.

CHP ise, güçlenen demokrat parti muhalefetine karşı, seçimleri erkene alarak Demokrat Parti'yi hazırlıksız yakalamak gibi bir yöntem izledi. Böylece hem belediye seçimleri, hem de genel seçimler normal zamanından bir yıl önce yapılabilecekti. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Demokrat Parti'yi hazırlıksız yakalama gayretleri, Demokrat Parti kurmayları tarafından ihtiyatla karşılandı ve Nisan 1946'da yapılacak Belediye Seçimleri'ne katılmama kararı alındı. Buna karşın, Temmuz 1946'da yapılacak Genel seçimlere katılınacaktı.

Yerel seçimler, 26 Mayıs 1946'da, muhalefetin gölgesinde, yılların tek Partisi CHP'nin yalnız katılımıyla yapıldı. Demokrat Parti'nin katılmadığı bu seçim, oldukça düşük bir katılımı ve olaylı olarak gerçekleşti. Çünkü, Demokrat Parti'nin seçimlere girmemesine karşın, bazı yerlerde seçimlere kendiliğinden giren mahalli teşkilatlar, belediye seçimlerini kazanmışlardı. Muhalefet Cumhuriyet Halk Partisi'ni seçimlerde hile ve baskı yapmakla suçluyor; iktidar ise, muhalefet partilerini hilecilik ve fesatçılıkla itham ediyordu³⁵.

Seçim kampanyalarına, bu psikoloji içinde başlandı. İlk önemli girişim, Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanlarından ve uzun yıllar Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Mareşal Fevzi Çakmak, parti listesinden bağımsız aday gösterildi. Mareşal Fevzi Çakmak, II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi, Türkiye'de Silahlı Kuvvetler'in başında olmuştu. Silahlı Kuvvetler içinde, tartışılmaz bir ağırlığı vardı. Oysa, II. Dünya Savaşı'nın hemen bitiminde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Paşa'yı emekliye ayırmıştı. Fevzi Çakmak, biraz da kırılgan bir psikolojiyle, emekli olarak köşesine çekilmişti. Şimdi Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı bir siyaset platformunda, Mareşal Fevzi Çakmak'tan yararlanmak istiyordu.

Seçimlerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi liberalleşme çabalarını daha da hızlandırmaya başladı. Anlaşılan artık karşısında ciddi bir rakip olduğunu görmüştü.

Yerel Seçimlerden sonra siyasi çalışmalara iki parti de hız vermişti. Yıllardır muhalefetsiz bir seçime alışkın olan İsmet Paşa, bu yeni durum karşısında

³⁴ *Meydan Larousse, Demokrat Parti* maddesi...

³⁵ Rıfıkı Salim Burçak, a.g.e., s. 74.

DEMOKRAT PARTİ

strateji değiştirmiş, seçim meydanlarına inmiş, aktif propaganda ve miting çalışmalarına başlamıştı. Kamuoyunda oluşmuş imajını yenilemek için, yasal düzenlemeler yaparak, siyasi ortamı yumuşatmak için önemli çabalar da ortaya koyuyordu.

Genel seçimler öncesi seçim çalışmalarında, Cumhuriyet Halk Partisi, kendisinin Atatürk'ün partisi olduğunu, cumhuriyeti kurma onurunun kendilerinin olduğunu, bağımsızlığı getirdiğini dile getirirken, Demokrat Parti Tek Parti döneminin ağır toplumsal ve ekonomik koşullarını dile getiriyor; dini motifleri kullanarak, CHP'nin iktidarı döneminde devletin dini konulara ve uygulamalara müdahale ettiğini belirtiyordu. Cumhuriyet Halk Partisi ise, Demokrat Parti'nin bu söylemine elinden geldiğince karşılık vermeye çalışıyordu. Böylece, Demokrat Parti iktidarı döneminde, Atatürk Devrimleri'ne karşı, dini konuları istismar ederek, geri adımlar atma çabalarının temelini daha bu dönemde atmış oluyordu. Bu süreç, 1946 seçimlerinden sonra hızlanarak devam etti. Öyle ki, Atatürk'ün büyük önem verdiği kalkınma ve aydınlanmayı Türk köyüne sokacak en önemli kurum olarak düşündüğü Köy Enstitüleri, asılsız suçlamalara maruz kalmış; Demokrat Parti'yi destekleyen kişiler ve gazetelerce yoğun eleştirilere uğramış; Cumhuriyet Halk Partisi, söz konusu bu eğitim ve öğretim kurumlarında yeni düzenlemeler yapmak yerine, popülist politikalar uğruna, enstitüleri kapatmıştı. Rejim ve devrim karşıtlığı politikasını Demokrat Parti, özellikle dinsel kurumlar ve kavramlar açısından dile getiriyordu; ama, CHP'nin de ödünler verdiği görülüyordu.

21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimlerde, Demokrat Parti 465 milletvekilliği için, 273 aday gösterebilmişti. Bu adaylarının ancak 62 tanesi parlamentoya girebilmişti. Türkiye'nin dört bir yanında düzenlenen binlerce kişilik mitinglerde, Demokrat Parti'nin şansının çok daha yüksek olduğu görülmüş; halkın genel seçimlerde Demokrat Parti'yi parlamentoya daha güçlü göndereceği hesapları yapılmıştı. Oysa, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde ilk kez yapılan bu çok partili seçim uygulamasında, demokratik olmayan yöntemlerin ve uygulamaların dayatıldığına tanık olunmuştu. Özellikle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin devlet olanaklarını kullandığı eleştirileri ciddi bir boyuta ulaşmıştı. Ayrıca, açık oy gizli tasnif sistemi, bu dayatmacı yöntemlerin önemli bir parçası olarak görülmüştü. Demokrat Parti'nin şansının çok güçlü olduğu yerlerde, çok sayıda seçim sandığının ortadan kaybolması, kuşkuların haklılığını ortaya koymuştu.

Bir araştırmacı, bu seçimlerle ilgili şu yorumu yapmaktadır: "21 Temmuz 1946 seçimleri, bu seçimlerden çok kısa bir süre önce kabul edilen 4918 sayılı Milletvekilleri seçim Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun Türkiye'de ilk defa tek dereceli seçimlerin gerçekleştirilmesini sağladı. Ancak getirdiği hükümler, yeterince özgür bir seçim ortamı yaratmaktan uzaktı. 4918 sayılı kanunun, daha sonraları çok eleştirildiği gibi, iki temel kusuru vardı. Bunlardan birincisi seçimin gizliliğini sağlamaması, ikincisi de sonuçların olduğu gibi açıklanmasına yardımcı olarak, tarafsız bir denetleme mekanizmasını kuramamış olmasıydı... Nitekim seçimlerden sonra Demokrat Parti, 36 ildeki sonuçlara toptan itiraz etmiş ve bu konuda başlayan

LEYLA KIRKPINAR

tartışmalar sıkıyönetim yasalarına rağmen, uzun süre devam etmiştir. Bu tartışmalara Celal Bayar, seçim işlerine fesat karıştırıldığını ve yapılan bunca tazyik ve kanunsuzluklar kafi gelemediği için... iktidar partisinin sahte mazbata tanzim etmek ve seçim evrak ve mazbatalarından tahrifat yapmaya mecbur kaldığını belirtmiştir. Bu iddialara yer veren muhalif gazeteler de, sıkıyönetim tarafından kapatılmıştır³⁶.

Bir başka araştırmada vurgulandığı gibi; gerçekten seçim hilesiz de olsa, DP'nin kazanma şansı yoktu. Çünkü yeteri sayıda aday çıkaramamıştı. Yine de DP, 46 seçimlerini bir propaganda konusu yapmaktan geri kalmadı³⁷.

5 Ağustos 1946'da TBMM açılmıştı. Yeni meclis, iki meclisli ve iki grupluydu. 62 Milletvekili olan DP grubu meclisin sağına, CHP grubu da Genel Kurulun soluna yerleşmişti. Gündemin ilk maddesi, cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Halk Partisi'nin adayı, her zaman olduğu gibi İsmet İnönü idi. DP ise, İsmet Paşa'nın karşısına bir başka tarihi şahsiyet olan Mareşal Fevzi Çakmak'ı çıkarmayı uygun bulmuştu. Seçim yapılmış, Cumhurbaşkanlığı görevine yeniden İsmet İnönü seçilmişti³⁸.

Bu uygulamalar nedeniyle, Demokrat Parti'nin muhalefet stratejisinde, seçimlerden sonra da protesto mitingleri önemli bir ağırlık oluşturuyordu. CHP, Saraçoğlu'nun yerine, Recep Peker'i başbakanlığa getirmişti. Başbakan Recep Peker'in sert üslubu ve tavrı, uygulamalardaki katı icraatı, eleştirileri daha da artırmış; Türkiye'de siyaseti çok sert bir zemine taşımıştı. Meclisteki iki grupta birbirini dikkatli izliyor, pek çok konuda polemik ortamı oluşuyordu. Bütçe görüşmeleri sırasında Peker'in Menderes'ten "psikopat" diye söz etmesi, Demokrat Partililer'in topluca meclisi terketmelerine neden olmuştu. Demokratlar, Recep Peker'in bu sözleri üzerine meclisi terketmişlerdi; ama, Aydemir'in de vurguladığı gibi, Halk Partisi kendi içine kapanıyor; kendi içine kapandıkça da halktan uzaklaşıyordu. Halk Partisi iktidarı yorgundu; ve halkın çoğunluğunda, iktidara karşı bıkkınlık, memleketin havasında bir rüzgar gibi esiyordu³⁹.

Demokrat Parti, 7 Ocak 1947'de Ankara'da Yeni Sinema'da yaptığı kongresinde, bu genel durum karşısında uygulanacak siyasetteki stratejiler saptandı. Recep Peker'in Menderes için kullandığı *Psikopat* "sözcüğüne karşılık olarak, İsmet Paşa'dan *"Kızıl Sultan"* diye sözediliyordu. Komisyon Raporu, *"Hürriyet Misakı"* adıyla, kongre kararına dönüştürüldü. Samet Ağaoğlu'na göre, Hürriyet Misakı, Demokrat Parti'nin kendini herşeyden evvel hürriyet davasına verişini aksettirmekteydi⁴⁰. Bu rapordan da anlaşılacağı gibi kongre, dört temel sorun saptamıştı: 1-Anayasaya aykırılık taşıyan hükümler, bütün yasalardan çıkarılacaktı. 2- Demokratik ve güvenceli bir seçim yasası kabul edilecekti. 3- Parti başkanlığı ile

³⁶ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul, 1991, s.54-55.

³⁷ Birand, Dündar Çaplı, a.g.e., s.47.

³⁸ A.g.e., 48-49.

³⁹ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.181.

⁴⁰ Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş Sebepleri: Bir Soru*, ş.y., 1972, s.49.

DEMOKRAT PARTİ

devlet başkanlığı görevleri birbirinden ayrılacak, yönetim tarafsızlaştırılacaktı. 4- Bu koşulların gerçekleşmemesi durumunda, genel merkez, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ayrılma kararı verebilecekti⁴¹.

Demokrat Parti'nin bu kararları, siyaset, basın ve kamuoyu çevresinde büyük bir etki yaptı. Cumhuriyet Halk Partisi, demokrasi esasları üzerinde, önemli bir töhmet altında kalmış; iktidarla muhalefet ilişkileri kopma noktasına kadar gelmişti. Bu durumda, Milli Şef İsmet İnönü, duruma el atma gereksinimi duydu. 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayımlayarak, yasalara bağlı kaldığı sürece, muhalefet partilerinin iktidar partisiyle eşit koşullarda çalışmasını ilke olarak kabul ettiğini duyurdu.

Bu bildiriyle, Demokrat Parti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ayrılmasıyla oluşacak sıkıntılı süreç atlatılmış, muhalefet partisine istediği güvenceler, iktidar partisi tarafından verilmişti. Recep Peker'in kişiliğinin ve icraatlarının neden olduğu sertlik ortamı, onun başbakanlıktan ayrılmasıyla yumuşadı. Recep Peker'in başbakanlıktan çekilmesi, Milli Şef İsmet İnönü'nün adı geçen beyannamesinin yarattığı yumuşama ortamı, Demokrat Parti içinde, yeni eleştirilerin gelişmesine neden oldu. Bir grup milletvekili, Demokrat Parti'nin üst yönetimini, Cumhuriyet Halk Partisi'yle danışıklı dövüş yapmakla suçlamış; partinin ilkelerinden taviz verildiği eleştirilerini gündeme getirmiş; bu eleştirilerin dozu ve kamuoyu üzerindeki etkisinin arttığı görülünce, bu eleştirileri yapan grup, Demokrat Parti'den çıkarılmıştı. Bu grup, 1948 yılında Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurdular. Bu partinin kurulmasından sonra, Demokrat Parti'den ayrılmalar hız kazandı. Böylece, Demokrat Parti hızlı biçimde kan kaybediyordu.

Dönemin yakın tanıklarından Metin Toker şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Tek Partili hayattan çok partili hayata geçiş döneminin bilhassa 1947 ile 1949 arası üzerine eğilenler, iki hususu rahatlıkla görebilirler. İsmet İnönü memleketin mutlak hakimidir. Ama o, Milli Şeflikten gelen kudretinden memnun değildir. Onu mesut edecek olan, kıymetinin ve hizmetlerinin, tarihi şahsiyetinin kendisine sağladığı görev yapabilme imkanlarının bütün politikacılar tarafından ve topyekün milletçe kabul edilmesidir. O zaman başka bir kimse düşünülemez. İttifakla kendisi devletin başında ve herkesin rızasıyla tutulacaktır. Tıpkı bir hükümdarın, kaderini gönül rızasıyla milletini oyuna terk etmesi, milletin de onu gerçekten en iyisi olduğundan dolayı cumhurbaşkanı seçmesi gibi... Bu, İnönü'nün milli şeflikten, cumhurbaşkanlığına geçmesi olacaktır.

O devrede görülen ikinci husus, Demokrat liderlerin İnönü'de maharetle tesis ettikleri bu zaafı mükemmel işlediklerini, onun ağzına, istediği balı çalmakta hiç cimri davranmadıklarıdır. Kaşık en ziyade Fuat Köprülü'nün elindedir ve İnönü'ye dadılık, Nihat Erim'e yaptırılmaktadır. Erim CHP'nin iktidarı nasıl olsa kaybedeceği inancındadır. Fakat İnönü, iki büyük partinin ortak kararıyla devlet

⁴¹ Bkz. a.g.e, s.50-51.

LEYLA KIRKPINAR

başkanlığında tutulursa bu sallantı, bir sarsıntı olmayacak, istikrar devam edecek, demokratik rejim kendisine bir teminat bulacaktır”⁴².

20 Haziran 1949 günü DP kurultayı ikinci kez toplandı. Görüşülen en önemli konu seçim sistemiydi. Karpat’ın belirttiği gibi; kurultay parti merkez komitesinin raporuna uyarak, seçimlerin mahkemelerce denetlenmesi ve seçim güvenliğinin böylece teminat altına alınması üzerinde ısrar etti. Delegeler bu konuda çok titizdiler. Oy verme hürriyetine müdahaleyi ve seçim neticelerinin üzerinde oynanılmasını can ve mal güvenliğini bozmakla bir tutuyorlar ve bunun için de bu çeşit müdahalelere kuvvet kullanarak karşı koymak gerektiğine inanıyorlardı⁴³.

Bu arada hükümet yine değişmiş, Hasan Saka’nın yerine Şemsettin Günaltay Hükümeti kurulmuştu. Başbakan Günaltay, Demokrat Partililer’in bu ihtilalci tutumlarından rahatsızdı. Sonuçta seçim kanunu kabul edilerek, meclisten geçti. Menderes meclisin bu ilerici davranışından övgüyle söz etmişti.

1950 yılına gelindiğinde, seçim meydanları bir hayli hareketlendi. Seçimlere bir ay kala Recep Peker ve Fevzi Çakmak’ın ölümüne kamuoyunun gösterdiği önem aslında DP ve CHP’ye gösterilen ilgiyi gösteriyordu.

Seçim kampanyası genellikle baskısız ve intizam içinde geçmiş; İnönü, milletin iradesi ne şekilde tecelli ederse etsin kabul edeceğini; Bayar da geçmişte olanların unutulacağını belirtmiş; ama, birbirlerinin görüşlerini ve liderleri oldukları partilerin taktiklerini tenkitten de geri kalmamışlardı⁴⁴ Böylece Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950’de gerçekleştirilen genel seçimlere, CHP ile yumuşama ortamında girdi; ve 487 milletvekilinin 408’ini alarak iktidara geçti.

⁴² Metin Toker, *a.g.e.*, s.187.

⁴³ Karpat, *a.g.e.*, s.201.

⁴⁴ *A.g.e.*, s.201.